

C.G. Jung

Oerbeelden

*De structuur van de ziel – de psychologie van
het kindarchetype – over de
verschijningsvormen van de geest in het
sprookje*

Lemniscaat Rotterdam

De structuur van de ziel werd eerder in het Nederlands gepubliceerd, evenals Over de verschijningsvormen van de geest in het sprookje. Beide vertalingen door Dr. E. Camerling zijn voor deze uitgave opnieuw bewerkt.

De psychologie van het kindarchetype werd vertaald door Pety de Vries-Ek.

Tweede druk, 1991

CIP

Redactie: Pety de Vries-Ek

Omslag: Ben Aalbers

Vormgeving: Bob Markus

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v. Rotterdam 1982

ISBN 90 6069 506 2

© Mit Genehmigung des Walter Verlages, Olten, für die Erben-
meinschaft C. G. Jung

Niets uit deze uitgave mag worden vervoersvuldig en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

Zetwerk: IGS, Rotterdam

Druk: Drukkerij C. Haasbeek bv, Alphen aan den Rijn

Bindwerk: Kramer Boekbinders bv, Apeldoorn

Inhoud

1 De structuur van de ziel	7
2 De psychologie van het kindarchetype	29
3 Over de verschijningsvormen van de geest
in het sprookje	60
Noten	108

1 De structuur van de ziel*

De ziel, als weerspiegeling van wereld en mens, bezit zoveel verschillende aspecten, dat men haar van oneindig veel kanten kan beschouwen en beoordelen. Het gaat ons met de psyche net als met de wereld: een systeem van de wereld ligt buiten het bereik van de mens. Daarom bezitten wij alleen maar vuistregels en interesseaspecten. Iedereen zoekt zijn eigen deel van de wereld uit en maakt voor zijn privéwereld zijn eigen systeem, dikwijls met lucht-dichte wanden, zodat hij na enige tijd denkt, dat hij de zin en de structuur van de wereld kent. Het eindige zal nooit het oneindige kunnen begrijpen. Ofschoon de wereld van de psychische verschijnselen alleen maar een deel van de wereld is, zou het kunnen lijken alsof deze daarom juist als deel begrijpelijker zou zijn dan de gehele wereld. Men stelt zich hierbij echter niet duidelijk voor ogen, dat de ziel de enige onmiddellijke verschijning van de wereld is en dat zij daarom ook de noodzakelijke voorwaarde voor een algemene ervaring van de wereld is.

De enige directe waarneembare objecten van de wereld zijn de inhoud van het bewustzijn. Niet, dat ik de wereld zou willen reduceren tot een voorstelling van de wereld, maar ik wil hiermee iets doen uitkomen, dat van dezelfde aard is, als wanneer ik zou zeggen, dat het leven een functie van het koolstofatoom is. Deze analogie toont de beperktheid van de professionele bril, waaraan ik ten offer val, zodra ik ook maar iets, dat een verklaring bevat, over de wereld of zelfs maar over een deel van de wereld wil zeggen.

Mijn gezichtspunt is natuurlijk het psychologische en dan nog speciaal dat van de praktiserende psycholoog, wiens opgave het is, om zich snel in het chaotische gewirwar van de meest gecompliceerde psychische toestanden te kunnen oriënteren. Daarom moet er onvermijdelijk een verschil bestaan tussen mijn standpunt en dat van de psycholoog, die in alle rust in de stilte van het laboratorium een geïsoleerd psychisch proces experimenteel kan onderzoeken.

* Als uittreksel gepubliceerd in *Europ. Revue* 1928. In enigszins andere vorm gepubliceerd in *Keyserling, Mensch und Erde*, 1927.

Het verschil komt ongeveer overeen met dat tussen de chirurg en de histoloog. Ik ben ook geen metafysicus, die iets heeft mede te delen over de vraag, wat de dingen op zichzelf zijn, of zij absoluut zijn en dergelijke dingen. Mijn objecten liggen binnen de grenzen van het ervaarbare.

Het is voor mij vooral noodzakelijk om complexe voorwaarden te begrijpen en erover te kunnen spreken. Ik moet gecompliceerde dingen op een begrijpelijke wijze kunnen omschrijven en groepen van psychische feiten kunnen onderscheiden. Deze onderscheidingen mogen niet willekeurig zijn, daar ik een wederzijds begrip met mijn object, dat wil zeggen met mijn patiënten moet bereiken. Daarom ben ik aangewezen op het gebruik van eenvoudige schemata. Deze moeten enerzijds de empirische feiten op een bevredigende wijze weergeven en anderzijds bij het algemeen bekende aansluiten en daardoor begrepen kunnen worden.

Wanneer wij er ons toe zetten om de inhoud van het bewustzijn te groeperen, dan beginnen wij volgens de traditionele gewoonte met de stelling: Nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu. (Niets is in het verstand, wat niet vroeger in de zintuigen geweest zal zijn.)

Het lijkt, alsof de bewuste dingen van buitenaf als zintuiglijke waarneming in ons naar binnen vloeien. Wij zien, horen, tasten en ruiken de wereld en op deze wijze zijn wij ons van de wereld bewust. De zintuiglijke waarneming zegt ons, dat iets bestaat. Zij vertelt ons echter niet, wat het is. Dit wordt ons niet verteld door het proces van de perceptie, maar door het proces van de apperceptie. Dit laatste proces is een zeer gecompliceerd geheel. Niet dat de zintuiglijke waarneming zoiets eenvoudigs is, maar de gecompliceerde aard daarvan is niet zozeer psychisch dan wel fysiologisch. Het gecompliceerde van de apperceptie daarentegen is van psychische aard. Wij kunnen hier het samenwerken van verschillende psychische processen ontdekken. Laten wij eens aannemen dat wij een geruis horen, dat ons onbekend voorkomt. Na enige tijd wordt het ons duidelijk, dat het eigenaardige geruis afkomstig moet zijn van luchtbellens, die in de buizen van de centrale verwarming omhoog stijgen. Hiermee hebben wij het geruis herkend. Deze herkenning vindt zijn oorsprong in een proces, dat men denken noemt. Het denken vertelt ons, wat iets is.

Ik noemde het geruis zojuist 'eigenaardig'. Wanneer ik iets 'eigenaardig' noem, dan bedoel ik hiermee een bijzondere gevoelstoestand, die deze zaak bezit. De gevoelstoestand betekent een waardering.

In wezen kan men het proces van de *kennis* beschouwen als een vergelijk en onderscheiden met behulp van de herinnering. Wanneer ik bijvoorbeeld vuur zie, dan brengt de lichtprikkel de voorstelling van het vuur bij mij tot stand. Daar nu in mijn geheugen talloze herinneringen aan vuur klaar liggen, verbinden deze zich met het zojuist ontvangen beeld van het vuur en door het vergelijken met en het onderscheiden van deze geheugenbeelden ontstaat de kennis, het definitieve constateren van de bijzondere aard van het zojuist verworven beeld. Dit proces noemt men in de omgangstaal het *denken*.

Bij het proces van de *waardering* liggen de zaken anders. Het vuur, dat ik zie, wekt emotionele reacties op, die van een aangename of onaangename aard kunnen zijn. Ook de opgetroepen herinneringsbeelden brengen begeleidende emotionele verschijnselen met zich mee, die men gevoeltonen noemt. Op deze wijze lijken de objecten ons aangenaam, begrenswaardig, mooi of lelijk, slecht, verwerpelijk, enzovoort. De omgangstaal noemt dit proces het *voelen*.

Het proces van de *intuïtie* is noch een zintuiglijke gewaarwording, noch een denken, noch een gevoel, al is het onderscheidingsvermogen, dat de taal hier toont, bedenklijk klein. Men kan namelijk uitroepen: 'O, ik zie al, hoe het hele huis in brand staat.' Of: 'Het is zo zeker als tweemaal twee vier is, dat er een ongeluk zal gebeuren, wanneer op deze plaats brand ontstaat.' Of: 'Ik heb een gevoel, alsof deze brand nog een ramp zou kunnen worden.' Overeenkomstig het eigen temperament, zal de ene zijn vermoeden duidelijk zien noemen, dus een zintuiglijke gewaarwording ervan maken, terwijl de andere het denken zal noemen. 'Men hoeft er alleen maar over te denken, dan is het volkomen duidelijk, wat de gevolgen ervan zullen zijn.' De derde zal tenslotte, onder de indruk van zijn emotionele toestand, de intuïtie een proces van het gevoel noemen. Volgens mijn opvatting is de intuïtie echter een van de fundamentele functies van de ziel, namelijk de *waarneming van de mogelijkheden, die in een situatie aanwezig zijn*. Misschien

zou een te geringe ontwikkeling van de taal de oorzaak kunnen zijn van het feit, dat in het Duits de begrippen gevoel, gewaarwording en intuïtie nog met elkaar vermengd zijn. In het Frans en het Engels daarentegen zijn sentiment en sensation en feeling en sensation reeds absoluut van elkaar gescheiden, terwijl sentiment en feeling nog gedeeltelijk hulpwoorden voor intuïtie zijn. In de laatste tijd wordt 'intuition' echter in de Engelse omgangstaal zeer vaak gebruikt.

Als andere inhouden van het bewustzijn kunnen de processen van het *willevan* en van het *driftleven* onderscheiden worden. De eerste worden gekarakteriseerd als gerichte impulsen, die uit perceptieprocessen ontstaan en over wier aard een zogenaamd eigen goedvinden beslissen kan. De laatste zijn impulsen, die uit het onbewuste of direct uit het lichaam afkomstig zijn en die het karakter van de onvrijheid en de dwang bezitten.

De perceptieprocessen kunnen *gericht* of *ongericht* zijn. In het eerste geval spreken wij over opmerkzaamheid, in het laatste geval over fantaseren of dromen. Tot deze laatste processen behoort ook als zevende categorie van de inhouden van het bewustzijn de droom. Hij lijkt in zeker opzicht op de bewuste fantasieën, voor zover hij een ongericht irrationeel karakter bezit. Het verschil met de bewuste fantasieën ligt echter hiertin, dat de oorzaak, de weg en het doel van de droom aanvankelijk duister zijn voor ons verstand. Ik ken hem echter de waardigheid van de categorie van een bewustzijnsinhoud toe, om dat hij de belangrijkste en duidelijkste resal-tante van de onbewuste psychische processen is, die nog juist tot in het bewustzijn omhoog rijst. Deze zeven klassen zouden de inhouden van het bewustzijn weliswaar oppervlakkig maar voor ons doel voldoende kunnen dekken.

Er bestaan, zoals bekend is, meningen die het psychische tot het *bewustzijn*, en wel identiek hiermee, zouden willen beperken. Ik geloof niet, dat wij hiermee toekomen. Voor zover wij aannemen, dat er dingen bestaan, die aan gene zijde van onze waarneming liggen, wat die dan ook mogen zijn, kunnen wij ook spreken over iets psychisch, welks bestaan alleen maar indirect voor ons toegankelijk is. Voor ieder, die met de psychologie van het hypnotisme en somnambulisme bekend is, is het een doorgewoond feit, dat een dergelijk kunstmatig of ziekelijk beperkt bewustzijn bepaalde voorstel-

lingen niet bevat, maar dat het zich gedraagt, alsof het deze wel bevat. Iemand, die hysterisch doof was, had de gewoonte om te zingen. De arts ging ongemerkt aan de piano zitten en begeleidde het volgende vers in een andere toonaard. Hierop zong de zieke dadelijk in de nieuwe toonaard verder. Een patiënt had de eigenaardigheid, dat hij bij het zien van een open vuur 'hystero-epileptische' krampen kreeg. Nu had hij een sterk beperkt gezichtsveld, hij was perifeer blind (wat men een 'buisvormig' gezichtsveld noemt). Wanneer men nu een licht in de blinde zone hield, kreeg hij een aanval, alsof hij het vuur gezien had. In de symptomatologie van deze toestanden komen talloze soortgelijke gevallen voor, waarbij men met de beste wil niets anders kan zeggen, dan dat men *onbewust* waarneemt, voelt, herinnert, besluit, en handelt, dat wil zeggen dat men onbewust datgene doet, wat anderen bewust doen. De processen vinden plaats, zonder er zich om te bekommeren of het bewustzijn hen waarneemt of niet.

Tot deze processen behoort het niet onaanzienlijke compositiewerk, dat aan de droom ten grondslag ligt. De slaap is een toestand van aanmerkelijk beperkt bewustzijn, waarbij het bestaan en de activiteit van het psychische echter zeker niet ophoudt. Het bewustzijn heeft er zich alleen maar van teruggetrokken en is, daar het geen object meet heeft, een relatieve onbewustheid geworden. Het psychische leven gaat echter blijikbaar verder, zoals ook wanneer men wakker is, een onbewust psychisch leven plaats vindt. De bewijzen daarvoor zijn niet moeilijk te vinden. Dit bijzondere gebied van de ervaring bevat datgene, wat Freud de 'Psychologie des Alltagslebens' noemt. Onze bewuste bedoelingen en handelingen worden namelijk dikwijls doorkruist door onbewuste processen, wiet bestaan voor onszelf dikwijls tamelijk verrassend is. Men verspreekt zich, verschrijft zich, doet onbewust dingen, die juist datgene verraden, wat men zou willen verbergen of wat men zelf niet eens weet. 'Een slip van de tong zegt de waarheid,' zeiden de oudeu. Ook het diagnostische associatie-experiment berust op het veelvuldig voorkomen van deze verschijnselen. Dit experiment past men vaak met zeer veel profijt toe in die gevallen, waar iemand iets niet kan of wil zeggen.

De klassieke voorbeelden van de onbewuste psychische activiteit worden echter door de pathologische toestanden geleverd. Om zo

te zeggen de gehele symptomatologie van de hysteric, de dwangneurose, de fobieën en voor het grootste deel ook die van de demencia praecox en de schizofrenie, de meest voorkomende vormen van krankzinnigheid, berusten op een onbewuste psychische activiteit. Daarom mogen wij wel over het bestaan van een onbewuste ziel spreken. Zij is echter niet direct voor onze waarneming toegankelijk — anders zou ze helemaal niet onbewust zijn — maar kan alleen maar *afgeleid* worden. Onze conclusie kan niet verder gaan dan: 'het is, alsof'.

Tot de ziel hoort ook het onbewuste. Mogen wij nu in analogie met de verschillende inhouden van het bewustzijn ook over *inhouden van het onbewuste* spreken? Hierdoor zouden wij om zo te zeggen een andere bewustheid in het onbewuste postulieren. Ik wil hier niet ingaan op de delicate vraag, die ik in een ander verband behandeld heb, maar mij beperken tot de vraag, of wij in het onbewuste iets kunnen onderscheiden of niet. Men kan deze vraag alleen maar empirisch beantwoorden, namelijk door de tegenvraag, of er plausible redenen voor een dergelijke onderscheiding bestaan of niet.

Ik twijfel er helemaal niet aan, dat alle activiteiten, die gewoonlijk in het bewustzijn plaatsvinden, ook in het onbewuste kunnen verlopen. Zo bestaan er veel voorbeelden, waarbij een intellectueel probleem, dat men niet kon oplossen terwijl men wakker was, in de droom opgelost werd. Ik ken een accountant, die dagenlang tevergeefs een frauduleus faillissement probeerde op te helderen. Hij had er nog tot middernacht aan gewerkt zonder de oplossing te vinden. Toen ging hij naar bed. Om drie uur 's morgens hoorde zijn vrouw hem opstaan en naar zijn werkkamer gaan. Zij volgde hem en zag, dat hij aan zijn werktafel ijverig aantekeningen zat te maken. Ongeveer een kwartier later keerde hij terug. 's Morgens herinnerde hij er zich niets meer van. Toen hij weer aan het werk ging, ontdekte hij een aantal aantekeningen, die met zijn eigen hand geschreven waren en die het duistere geval volledig en definitief ophelderden.

In mijn praktijk heb ik sedert meer dan twintig jaar met dromen te maken. Ik heb ontelbare malen gezien, hoe gedachten, die overdag niet gedacht werden, en gevoelens, die niet gevoeld werden, later in de dromen optraden en zo het bewustzijn indirect bereik-

ten. De droom als zodanig is echter een inhoud van het bewustzijn, anders zou hij helemaal niet het object van een directe ervaring kunnen zijn. Voor zover hij echter materialen voor de dag brengt, die vroeger onbewust waren, zijn wij wel genoodzaakt om aan te nemen, dat deze inhoud ook tevoren al op een of andere wijze in een onbewuste toestand bestonden en pas in de droom aan het beperkte bewustzijn, de zogenaamde 'bewustzijnsrest' verschenen. De droom behoort tot de normale inhoud en zou beschouwd kunnen worden als een resultante van de onbewuste processen, die tot in het bewustzijn omhoog rijst.

Wanneer wij op grond van de ervaring genoopt zijn om aan te nemen dat alle categorieën van de inhoud van het bewustzijn eventueel ook onbewust kunnen zijn en als onbewuste processen op het bewustzijn kunnen inwerken, dan komen wij tot de mischien onverwachte vraag, of het onbewuste ook dromen heeft. Met andere woorden of er misschien ook in het duistere gebied van de ziel resultanten van nog diepere - indien mogelijk - nog onbewustere processen naar boven doordringen. Deze paradoxale vraag zou ik waarschijnlijk als te avontuurlijk moeten afwijzen, wanneer er niet wetkelijk redenen bestonden, waardoor een dergelijke hypothese binnen het bereik van de mogelijkheid komt.

Wij zouden ons in de eerste plaats duidelijk voor ogen moeten stellen, welke kwaliteiten een bewijs zou moeten bezitten om ons aan te tonen, dat ook het onbewuste dromen heeft. Wanneer wij moeten bewijzen, dat dromen als inhoud in het bewustzijn voorkomen, dan moeten wij eenvoudig aantonen, dat inhoud aanwezig zijn, die volgens hun aard en hun betekenis vreemd tegenover de overige, rationeel verklaarbare en begrijpelijke inhoud en staan en hiermee niet vergeleken kunnen worden. Wanneer wij nu willen aantonen, dat ook het onbewuste dromen bezit, dan moeten wij met de inhoud daarvan hetzelfde doen. Het is wel het eenvoudigste wanneer ik een voorbeeld uit de praktijk geef:

Het gaat hier om een man, die zeventien jaar oud is. Hij is officier. Hij lijdt aan hevige pijnen in de hartstreek, alsof er een kogel in zat, en aan stekende pijnen in de linkerhiel. Organisch kan niets geconstateerd worden. De aanvallen waren ongeveer twee maanden geleden begonnen en de patiënt kreeg vertof uit de militaire dienst, omdat hij bij tijden niet kon lopen. Verschillende ku-

ten hielpen niets. Een nauwkeurige ondervraging over de voorgeschiedenis van zijn ziekte gaf geen aanknopingspunten en hijzelf had er geen idee van, wat de oorzaak zou kunnen zijn. Men kreeg de indruk, dat hij een levendige, enigszins lichtzinnige aard bezat, een beetje theatraal 'stoer', zoiets als: 'wij laten er ons niet onder de dromen. Hier bleek dadelijk, wat de oorzaak was. Direct voor het begin van de neurose had het meisje, waar hij verliefd op was, hem een blauwje laten lopen en zich met een ander verloofd. Hij had deze hele geschiedenis als zijnde irrelevant voor mij verdonkeremaand - 'een dom vrouwspersoon - wanneer die niet wil, neem je eenvoudig een andere - een kerel zoals ik trekt zich niets daarvan aan'. Dat was de wijze, waarop hij met zijn teleurstelling en zijn wetkelijke verdriet omging. Nu kwamen zijn affecten echter naar boven. Hierdoor verdwenen de pijnen in het hart en na het vergieten van enige tranen, verdween ook de globus in de keel. De 'pijn in het hart' is een poëtische zinswending, die hier werkelijkheid geworden is, omdat zijn trots hem niet toestond om zijn pijn als psychische pijn te ondergaan. De prop in de keel, de zogenaamde globus hystericus, ontstaat, zoals iedereen weet, uit opgeкроpte tranen. Zijn bewustzijn had zich eenvoudig teruggetrokken van de inhouden, die pijnlijk voor hem waren, zodat deze aan zichzelf overgelaten werden en alleen maar indirect als symptomen het bewustzijn konden bereiken. Het zijn volkomen begripelijke en daarom direct overtuigende processen, die evengoed in het bewustzijn hadden kunnen verlopen - wanneer zijn trots als man er niet geweest was.

Wat nu echter het derde symptoom betreft: de pijnen in de hiel verdwenen niet. Men staat vreemd tegenover het zojuist beschreven beeld. Het hart is niet met de hiel verbonden en men kan zijn verdriet niet door middel van zijn hiel tot uitdrukking brengen. Men kan rationeel helemaal niet begrijpen, waarom de beide andere symptomen niet voldoende zijn. Men zou zeker, ook theoretisch, geheel bevredigd zijn, wanneer met het bewustmaken van de verdrongen psychische pijn een normaal verdriet en daarmee ook de genezing intrad.

Daar het bewustzijn van de patiënt mij geen enkel aanknopingspunt met betrekking tot het hielsymptoom kon geven, greep

ik naar de vroegere methode, naar de dromen, terug. De patiënt had nu een droom, waarin hij door een slang in de hiel werd gebeten en daardoor tetstond verlamd werd. Deze droom bracht blijkbaar de interpretatie van het hielsymptoom. De hiel doet hem pijn, omdat een slang hem daar gebeten heeft. Dat is een vreemde inhoud, waarmee het rationele bewustzijn niets kan beginnen. Wij kunnen direct begrijpen, waarom hij pijn aan zijn hart heeft, maar waarom hij ook pijn aan zijn hiel moet hebben, gaat de rationele verwachting te boven. De patiënt weet dan ook geen raad met dit feit.

Hier zouden wij dus een inhoud hebben, die als iets vreemdsoortigs in de onbewuste zone binnendringt en waarschuwend afkomstig is uit een diepere laag, die niet meer rationeel doortzien kan worden. De meest voor de hand liggende analogie van deze droom is blijkbaar zijn neurose zelf. Het meisje gaf hem door haar afwijzing een steek, die hem verlamde en ziek maakte. Door de verdere analyse van de droom kwam nog een nieuw stuk voorgeschiedenis aan het licht, dat de patiënt nu pas duidelijk werd. Hij was de lieveling van een enigszins hysterische moeder geweest. Zij had hem overmatig beklagd, bewonderd en verwend, waardoor hij een beetje meisjesachtig werd. Later nam hij plotseling een mannelijke aanloop en ging bij het leger, waar hij door 'stoerheid' de innerlijke weekhartigheid verbergen kon. Ook de moeder had hem als het ware verlamd.

Het gaat hier blijkbaar om dezelfde oude slang, die van oudsher de bijzondere vriendin van Eva was. 'Dat zal u (de slang) de kop vermorzelen, en gij zult het den hiel vermorzelen' wordt in Genesis (3:15) over de nakomelingschap van Eva gezegd, naar het voorbeeld van de veel oudere Egyptische hymne, die men iemand, die door een slang gebeten was, placht voor te lezen of te zingen:

De hoge leeftijd van de God bewoog zijn mond,

En wierp zijn speeksel op de aarde,

En wat hij uitspooog, viel op de grond.

Dat kneedde Isis met haar hand,

Te zamen met de aarde, die eraan kleefde:

Zij vormde daaruit een eerbiedwaardige worm

En maakte hem als een speet.

Zij wond hem niet levend om haar gezicht,

Maar wierp hem opgetoid op de weg,

Waarop de grote God wandelde

Naar hartelust door zijn beide landen.

De eerbiedwaardige God trad in zijn volle glans te voorschijn

De goden, die de farao dienden, begeleidten hem,

En hij vertrad zich, zoals alle dagen.

Toen stak de eerbiedwaardige worm
hem...

zijn kinnebakken klapperden,

Al zijn ledematen sidderden

En het gif greep zijn vlees,

Zoals de Nijl zijn gebied grijpt.¹

De bewuste bijbelkennis van mijn patiënt bestond uit een be-treutenswaardig minimum. Waarschijnlijk had hij eens zonder et verder bij te denken iets gehoord over de beet van de slang in de hiel en het toen weer vergeten. Maar iets in hem, dat diep onbe-wust is, had het gehoord en niet vergeten, maar het zich bij de juiste gelegenheid weer herinnerd, een stuk onbewuste, dat er blijkbaar van houdt om zich mythologisch uit te drukken, omdat deze uitdrukkingwijze aan de eigen aard ervan beantwoordt.

Aan welke geestesgesteldheid beantwoordt nu de symbolische of figuurlijke wijze van uitdrukken? Zij beantwoordt aan een *primitieve geest, waarvan de taal geen abstracta bezit*, maar alleen maar natuur en 'onnatuuranalogen'. Deze geest van een eerbiedwaar-dige ouderdom staat even vreemd tegenover die psyche, die de pijn in het hart en de globus tot stand brengt, als een brontosaurus te-genover een rijaard. De droom van de slang onthult ons een frag-ment van een psychische activiteit, die niets meer te maken heeft met de moderne individualiteit van de dromer. Zij vindt als het ware in een diepere laag plaats, als men het zo mag uitdrukken, en alleen de resultante ervan rijst op tot in een hogere laag, waar de verdrongen affecten liggen. Zij staat even vreemd tegenover deze hogere laag als het bewustzijn tegenover de droom. En wanneer wij een bepaalde analytische techniek moeten toepassen om de droom te begrijpen, dan hebben we hier een kennis van de mythologie no-dig, om de betekenis te kunnen begrijpen van een stuk, dat uit die-pere lagen afkomstig is.

Het slangenmotief is zeker geen individuele aanwinst van de dromer, want slangedromen komen zeer veel voor, zelfs bij bewoners van de grote steden, die misschien nog nooit een werkelijke slang gezien hebben.

Men zou hietregen kunnen inbrengen, dat de slang in de droom niets anders als een aanschouwelijk gemaakt taalbeeld is. Men zegt immers van bepaalde vrouwen, dat zij zo vals als slangen zijn, men spreekt over de slang der veteiding, enzovoort. Ik geloof, dat dit bezwaar in het hier beschreven geval nauwelijks steekhoudend is, maar een sterker bewijs zou waarschijnlijk moeijelijk gebracht kunnen worden, omdat de slang werkelijk een gebruikelijk taalbeeld is. Een zekerder bewijs kan alleen maar gegeven worden, wanneer het lukt om een geval te vinden, waarin de mythologische symboliek noch een algemeen gebruikelijk taalbeeld, noch een kryptomnesse is dat wil zeggen dat de dromer het motief niet ergens gelezen, gezien of gehoord heeft, het daarna weet vergeten heeft en het zich dan weer onbewust herinnerd heeft. Ik geloof, dat dit bewijs zeer belangrijk zou zijn, voor zover het zou aantonen, dat het rationeel begrijpelijke onbewuste, dat uit om zo te zeggen kunstmatig onbewuste materialen bestaat, alleen maar een laag aan de oppervlakte vormt en dat pas daar beneden een absoluut onbewuste ligt, dat niets met onze persoonlijke ervaring te maken heeft. Het zou dus een psychische activiteit zijn, die als iets zelfstandigs tegenover de bewuste ziel en zelf tegenover de onbewuste oppervlaktelaag staat, onbetroerd – misschien onbetroetbaar – door de persoonlijke ervaring, een soort bovenindividuele psychische activiteit, een *collectief onbewuste*, zoals ik het genoemd heb, in tegenstelling tot een aan de oppervlakte liggend, relatief of *persoonlijk onbewuste*.

Voor wij echter naar dit bewijs gaan zoeken, zou ik terwille van de volledigheid nog enige aanvullende opmerkingen over de slangedroom willen maken. Het lijkt alsof die hypothetische, diepere lagen van het onbewuste, het collectieve onbewuste, de ervaringen met vrouwen als de beet van de slang vertaald en het hierdoor pas werkelijk tot een mythologisch motief gemaakt hebben. De reden of veeleer het doel daarvan is aanvankelijk duister. Wanneer wij echter de grondstelling, volgens welke de symptomatologie van een ziekte tegelijkertijd een natuurlijke poging tot geneezing voor-

stelt, in aanmerking nemen – de pijnen in het hart zijn een poging tot een emotionele uitbarsting – , dan moeten wij het hiel-symptoom ook wel als een soort poging tot genezing beschouwen. Zoals de droom aantoonde, worden door dit symptoom niet alleen de teleurstellingen in de liefde van de laatste tijd, maar alle andere teleurstellingen in de school tegelijkertijd tot het niveau van een mythologische gebeurtenis verheven, alsof de patiënt hiermee op een of andere wijze geholpen zou zijn.

Dit komt ons wel zeer ongelooftwaardig voor. Maar de oude Egyptische priesterartsen, die de slangebeet door de hymne van de Isisslang bezongen, geloofden aan deze theorie en dat deden niet alleen zij, maar de gehele oude en primitieve wereld geloofde nog altijd aan de analogie-magie – het gaat hier namelijk om het psychische fenomeen, dat de grondslag van de analogie-magie vormt.

Wij mogen vooral niet geloven, dat dit een oud, ver achter ons liggend bijgeloof is. Wanneer men de teksten van de mis aandachtig leest, vindt men steeds weer het betroemde 'sicut' (evenals), dat telkens weer de inleiding tot een analogie, waardoor een verandering tot stand gebracht moet worden, vormt. Om een sprekend voorbeeld te geven, zou ik het vuurmaken op de Sabatus sanctus willen citeren. Zoals bekend is, werd vroeger het nieuwe vuur uit stenen geslagen – nog vroeger werd het uit hout geboord. Dit was een prerogaaf van de kerk. Daarom werd in het gebed van de priester gezegd: 'Deus, qui per Filium tuum, angularem scilicet lapidem, charitatis tuae fidelibus ignem contulisti productum ex silice, nostris profuturum usibus novum hunc ignem sanctifica': 'God, die door Uw Zoon, die de Hoeksteen genoemd wordt, het vuur van Uw liefde aan de gelovigen gebracht heeft, heilig dit nieuwe, uit de vuursteen geslagen vuur tot ons toekornstig nut.' Door de analogie met Christus als de hoeksteen, wordt de vuursteen als het ware tot Christus zelf verheven, die weer een nieuw vuur aansteekt.

Het kan zijn, dat de rationalist hierover lacht. Maar iets in ons zelf, dat zeer diep is, wordt hierdoor geraakt, en niet alleen in ons maar in miljoenen christelijke mensen, al noemen wij het slechts schoonheid. Dargene echter, wat in ons getroffen wordt, zijn die verre achtergronden, die oudste vormen van de menselijke geest, die wij niet verworven hebben, maar die sedert de nevelige oertij-

den doot de erfelijkheid tot ons gekomen zijn.

Wanneer deze ziel, die boven het zuiver individuele uitgaat, zou bestaan, dan zou alles, wat in haar beeldd spraak uitgedrukt wordt, ontruikt zijn aan het persoonlijke. Wanneer wij ons hiervan bewust worden, dan zien wij het sub specie aeternitatis (onder de gedaante van het eeuwige). Het is niet meer *mijn* leed, maar *het* leed van de wereld, niet meer mijn persoonlijke geïsoleerde pijn, maar een pijn zonder bitterheid, die ons met alle mensen verbindt. Het is niet nodig, dat wij bewijzen ervoor zoeken, dat dit genezing kan brengen.

Een aan alle eisen voldoende bewijs voor het bestaan van deze bovenindividuele activiteit van de ziel, heb ik echter tot nu toe nog niet geleverd. Ik zou dit nu weer in de vorm van een voorbeeld willen doen: het gaat om een geesteszieke van ongeveer dertig jaar, die aan de paranoïde vorm van de dementia praecox lijdt. Hij is in het begin van de twintig ziek geworden. Hij was tevoten al een merkwaardig mengsel van intelligentie, zich in de dingen vastbijten en gefantaseer. Hij was een gewone commies en werkte als schrijver op een consulaat. Blijkbaar als compensatie van zijn bescheiden bestaan, ging hij aan groothedswaanzin lijden en geloofde, dat hij de Heiland was. Hij leed veel aan hallucinaties en was bij tijden zeer onrustig. In zijn rustige tijden kon hij zich vrij in de gang gaan vertreden. Daar ontmoette ik hem eens, toen hij in de zon stond te knipogen en daarbij het hoofd op een merkwaardige wijze heen en weer bewoog. Hij nam mij dadelijk bij de arm en zei, dat hij mij iets wilde laten zien. Ik moest met mijn ogen knippen en in de zon zien, dan zou ik de *zonnepenis* kunnen zien. Wanneer ik mijn hoofd heen en weer zou bewegen, zou de zonnepenis zich ook bewegen en dat was de *oorsprong van de wind*.

Ik deed deze waarneming ongeveer in het jaar 1906. In de loop van het jaar 1910, toen ik mij met mythologische studies bezig hield, kreeg ik een boek van Dieterich in handen, een bewerking van een deel van de zogenaamde *Parsje Toverpapyrus*.¹ Dieterich houdt het deel, dat hij bewerkt heeft, voor een liturgie van de Mythrascultus. Het bestaat uit een reeks voorschriften, aanroepingen en visioenen. Een van deze visioenen wordt letterlijk op de volgende wijze beschreven: 'Op een dergelijke wijze zal zichtbaar zijn ook de zogenaamde *pijp*, de oorsprong van de dienstdoende *wind*.

Want jij zult van de zonneshijf iets als een neerhangende pijp zien. En tegen de westelijke gebieden, alsof een oneindige oostenwind waait. Wanneer echter het lot aan een andere wind naar de oostelijke gebieden ten deel valt, dan zult jij op een dergelijke wijze het wenden van het gezicht daarheen zien.⁵ Het Griekse woord *aulos*, dat voor pijp gebruikt wordt, betekent een blaasinstrument en bij Homerus in de verbinding *aulos pachus* 'een dikke bloedstroom'. Blijkbaar blaast een *windstroom* door de pijp uit de zon.

Het visioen van mijn patiënt uit het jaar 1906 en de pas in 1910 uitgegeven Griekse tekst⁴ zijn waarschijnlijk wel ver genoeg van elkaar gescheiden, zodat zelfs het vermoeden, dat we van zijn kant met een kryptomesie of van mijn kant met het overbrengen van een gedachte te maken zouden kunnen hebben, uitgesloten is. Men kan het duidelijke parallelisme van de beide visioenen niet ontkennen, men zou echter kunnen beweren, dat het een zuiver toevallige overeenkomst is. In dit geval zouden wij dus noch verbindingen met analoge voorstellingen, noch een innerlijke betekenis van het visioen mogen verwachten. Deze verwachting gaat echter niet in vervulling, want de Middeleeuwse kunst heeft deze pijp in bepaalde schildertijen zelfs als een soort slang afgebeeld, die in de conceptu immaculata van de hemel naar beneden komt tot onder de rokken van Maria. Hierin vliegt de Heilige Geest in de gestalte van de duif naar beneden om de Jonkvrouw te bevruchten. De Heilige Geest is, zoals wij uit het wonder van Pinksteren weten, in de oervoorstelling een geweldige wind, het *pneuma* - 'de wind gaat, waar hij wil'. Animo descensus per orbem solis tributur: Van de Geest geldt, dat hij door de kring van de zon naar beneden komt - deze opvatting is gemeengoed van de gehele laatklassieke en Middeleeuwse filosofie.

Daarom kan ik in deze visioenen niets toevalligs ontdekken, maar alleen maar een opnieuw tot leven komen van de van oudsher aanwezige voorstellingsmogelijkheden, die door de meest verschillende breinen in de meest uiteenlopende tijden opnieuw ontdekt kunnen worden, dus geen overgetrifice voorstellingen!

Ik ben met opzet op de details van dit geval ingegaan om een concreet beeld van deze diepere psychische activiteit, namelijk van het collectieve onbewuste te geven. Samenvattend zou ik dus wil-

len opmerken dat wij als ware drie psychische niveaus moeten onderscheiden: 1 het *bewustzijn*; 2 het *persoonlijke onbewuste*, dat in de eerste plaats uit al die inhouden bestaat, die onbewust ge worden zijn, omdat zij óf hun intensiteit verloren hebben en daarom in vergetelheid geraakt zijn, óf omdat het bewustzijn er zich van heeft teruggetrokken (de zogenaamde verdringing) en dan ook nog uit die inhouden, ten dele zintuiglijke waarnemingen, die door een te geringe intensiteit het bewustzijn nooit bereikt hebben en toch op een of andere wijze in de psyche ingedrongen zijn; 3 het *collectieve onbewuste*, dat als een erfgoed tot mogelijkheden van voorstellingen niet individueel, maar algemeen menselijk, en zelfs algemeen diertlijk is en het eigenlijke fundament van het individuele psychische voorstelt.

Dit gehele psychische organisme is volkomen in overeenstemming met het lichaam, dat weliswaar steeds individuele variaties vertoont, maar daarnaast in alle essentiële grondtrekken *het algemene menselijke lichaam* is, dat allen bezitten en dat in zijn ontwikkeling en zijn structuur al die elementen nog levend bezit, die het met de ongewervelde dieren en zelfs met de Protozoën verbindt. Het zou theoretisch zelfs mogelijk moeten zijn, om niet alleen de psychologie van de worm, maar zelfs die van het eencellige wezen weer uit het collectieve onbewuste uit te pellen.

Wij zijn er allen van overtuigd, dat wij het levende organisme onmogelijk kunnen begrijpen, wanneer wij de verhouding ervan tot de voorwaarden, die in het milieu aanwezig zijn, niet kennen. Er bestaan talloze biologische feiten, die men alleen maar als reacties op de voorwaarden uit het milieu kan verklaren, de blindheid van de Protheus, de eigenaardigheden van de darmparasieten, de merkwaardige anatomie van de gewervelde dieren, die zich opnieuw aan het leven in het water aangepast hebben.

Ditzelfde geldt nu ook voor de ziel. Ook haar eigenaardige organisatie moet nauw verbonden zijn met milieuvoorwaarden. Van het bewustzijn mogen wij reacties en aanpassingsverschijnselen verwachten, die op het heden betrekking hebben, want het bewustzijn is als het ware dat deel van de ziel, dat bij voorkeur tot de gebeurtenissen, die tot het heden behoren, beperkt is. Van het collectieve onbewuste daarentegen als een niet aan de tijd gebonden, algemene ziel mogen wij reacties op de meer algemene en steeds

aanwezige voorwaarden van psychologische, fysiologische en fysische aard verwachten.

Het lijkt, alsof het collectieve onbewuste – voor zover wij ons tenminste een oordeel daarover mogen veroorloven – uit zoiets als mythologische motieven en beelden bestaat. Daarom zijn de mythen van de volken de wezenlijke exponenten van het collectieve onbewuste. Het duidelijkste zien wij dit aan de sterrenhemel, waarvan de chaotische vormen door beeldprojectie geordend werden. Van hieruit kunnen ook de invloeden, die volgens de astrologie van de sterren uitgaan, verklaard worden. Zij zijn niets anders dan onbewuste, introspectieve waarnemingen van de activiteit van het collectieve onbewuste. Op dezelfde wijze als de beelden van de constellaties in de hemel geprojecteerd werden, zo werden overeenkomstige en andere gestalten in legenden en sprookjes en op historische personen geprojecteerd. Daarom kunnen wij het collectieve onbewuste op twee wijzen onderzoeken, óf in de mythologie, óf in de analyse van het individu.

Daar ik hier geen inzicht in dit laatste materiaal kan geven, moet ik mij tot het eerste beperken. De mythologie is echter zo'n omvangrijk gebied, dat wij slechts enkele typen daaruit op de voorgrond kunnen stellen. Ditzelfde geldt ook voor de milieuvoorwaarden, hun aantal is zo oneindig groot, dat wij hier alleen maar op een paar typen kunnen ingaan.

Evenals het lichaam met zijn bijzondere eigenschappen een systeem van aanpassingsfuncties aan de milieuvorwaarden is, zo moet ook de ziel die organen of systemen vertonen, die aan regelmatig voorkomende fysische voorvallen beantwoorden. Ik bedoel hiermee niet de organische functies van de zintuigen, maar veellet een soort van psychische verschijnselen, die met de fysische, regelmatig voorkomende processen parallel lopen. Zo zouden dan de dagelijkse loop van de zon en de wisseling van dag en nacht psychisch weerkaatsen moeten worden in de vorm van een sedert de oertijden ingeprent beeld. Nu kunnen wij een dergelijk beeld niet aantonen: in de plaats daarvan vinden wij echter min of meer fantastische analogieën van het fysische proces. Iedere morgen wordt de god-held geboren en bestijgt de zonnewagen. In het Westen wacht een Grote Moeder op hem, die hem 's avonds verslindt. In de buik van een draak volbrengt hij zijn tocht over de bodem van

de middernachtzee. Na een verschrikkelijke strijd met de nachtslang wordt hij 's morgens weer geboren.

Dit conglomeraat van mythen bevat ongetwijfeld de afbeelding van het fysieke proces, en weliswaar zo duidelijk, dat veel onderzoekers, zoals bekend is, aannemen dat de primitieve volken dergelijke mythen uitgevonden hebben om de fysieke processen te kunnen verklaren. Men kan er tenminste niet aan twifelen, dat dit de moederbodem geweest is, waaruit de natuurwetenschap en de natuurfilosofie zich ontwikkeld hebben. Ik geloof echter, dat het eerder onwaarschijnlijk geacht mag worden, dat de primitieve volken alleen maar uit een behoefte om een verklaring te vinden dergelijke dingen als een soort fysieke of astronomische theorie uitgedacht zouden hebben.

Wij kunnen om te beginnen van dit mythische beeld zeggen, dat het fysieke proces blijkbaar in deze fantasische misvorming in de psyche ingedrongen en hier vastgehouden is, zodat het onbewuste ook heden nog dergelijke beelden produceert. Natuurlijk komt nu de vraag op: waarom registreert de psyche niet het werkelijke proces, maar alleen maar de fantasie over het fysieke gebeuren?

Wanneer men zich in de ziel van de primitieve mens verplaatst, zal men direct begrijpen, waarom dit zo is. Hij leeft namelijk met een zo sterke 'participation mystique,' zoals Levy-Bruhl dit psychologische feit noemt, in zijn wereld, dat lang niet zo 'n absoluut verschil tussen subject en object bestaat als voor ons rationele verstand. Wat buiten gebeurt, gebeurt ook in hemzelf en wat in hemzelf gebeurt, gebeurt ook buiten. Ik heb een heel goed voorbeeld hiervan kunnen waarnemen, toen ik bij de Elgoïnys, een primitieve stam op de Mount Elgon in Oost-Afrika, was. Zij hebben de gewoonte om bij zonsopgang in de handen te spuwen en houden de palm van de hand dan tegen de zon, die juist boven de horizon uitkomt. Daar het woord 'adhista' tegelijkertijd zon en god betekent, vroeg ik: 'Is de zon god?' Zij ontkenen dit onder gelach, alsof ik iets bijzonder doms gevraagd had. Daar de zon hoog aan de hemel stond, wees ik erop en vroeg: 'Wanneer de zon hier staat, zegt gij, dat zij god niet is, wanneer zij echter daar in het Oosten staat, zegt gij dat zij god is.' Daarop zweeg icdeteen verlegen, tot een oud opperhoofd het woord nam en zei: 'Zo is het. Het is waar, dat de zon daar boven niet god is, maar wanneer zij opgaat, dat is god (of dan is zij

god). 'Het is voor de primitieve geest om het even, welke van de beide versies de juiste is. Zonsopgang en zijn gevoel van verlossing zijn voor hem hetzelfde goddelijke gebeuren, zoals ook de nacht en zijn angst een en hetzelfde zijn. Zijn affect ligt hem natuurlijk nader dan de fysica, daarom registreert hij zijn affectfantasiën. Zo heeft voor hem de nacht de betekenis van slang en van de kille adem van de geesten. De morgen daarentegen betekent de geboorte van een schone god.

Zoals er mythologische theorieën zijn, die alles van de zon willen afscheiden, zo bestaan er ook lunaire theorieën, die alles van de maan willen afscheiden. Dit komt eenvoudig, omdat er werkelijk talloze maanmythen bestaan en daaronder komt een groot aantal voor, waarin de maan de echtgenote van de zon is. De maan is de wisselende ervaring van de nacht. Daarom valt zij samen met de seksuele ervaring van de primitieve mens, met de vrouw, die voor hem eveneens het gebeuren van de nacht is. De maan kan echter ook de benadeelde broeder van de zon zijn, want in de nacht verstoren affectieve en boze gedachten over macht en wraak de slaap. De maan is een verstoorder van de slaap en ook een receptaculum van de zielen van de gestorvenen, want in de nachtelijke dromen keren de doden terug en in een door angst geplaaide slapeloosheid verschijnen de schimmen van het verleden. Zo betekent de maan ook waanzin (lunacy). Het zijn dergelijke belevissen, die door de ziel vastgehouden worden in plaats van het wisselende beeld van de maan.

Niet stormen, niet donder en bliksem en niet regen en wolken blijven als beelden in de ziel hangen, maar de doot het affect veroorzaakte fantasieën. Ik heb eens een zeer hevige aardbeving meegemaakt en mijn eerste en meest directe gevoel was, dat ik op de huid van een reusachtig dier stond, dat huiverde. Dit beeld en niet het fysieke feit zet zich in de menselijke ziel vast. De vervloekingen van de mensen tegen de met onweer gepaard gaande storm, zijn angst voor de ontketende elementen vermenselijken de hartstocht van de natuur en het zuiver fysische element wordt tot een toornende god.

Ook de fysiologische voorwaarden, de glanduleuze drijven, werken affectieve fantasieën op en wel op een wijze, die een zeer sterke overeenkomst vertoont met die van de fysische milieuvoorwaarden. De seksualiteit treedt op als een vruchtbaarheidsgod, als een

wreedwilligste vrouwelijke demon, als de duivel zelf met dionysische bokkepoten en onwelvoeglijke gebaren, of als een beangstigende, omknellende slang.

De honger maakt de voedingsmiddelen tot goden. Bepaalde Mexicaanse Indianen geven hun zelfs jaarlijks vakantie om tot rust en op krachten te kunnen komen. Zij deden dit door de voedingsmiddelen, die zij gewoonlijk gebruikten, een tijdlang niet te eten. De oude farao's werden als eters van de goden geprezen. Isis is de tarwe, de zoon van de aarde, daarom moet de hostie nog altijd uit tarwebloem bestaan, een god, die gegeten wordt. Ditzelfde geldt ook voor Jacchos, de geheimzinnige god van de Eleusinische mysteriën. De stier van Mithras is de eetbare vruchtbaarheid van de aarde.

De psychologische milieuvorwaarden laten natuurlijk dezelfde mythische sporen na. Gevaarlijke situaties wekken affectieve fantasieën op, om het even of dit nu lichamelijke gevaren zijn of gevaren voor de ziel. Voor zover dergelijke situaties zich op een typische wijze herhalen, ontwikkelen zich daaruit gelijke *archetypen*, zoals ik de mythische motieven in het algemeen genoemd heb.

Draken wonen bij beken en rivieren en vooral bij voorkeur bij doorwaadbare plaatsen, waar de overtocht gevaarlijk is. Djins en andere duivels wonen in de droge woestijnen of gevaarlijke rotskloven, de geesten van de doden in het griezelige struikgewas van het bamboebos, verraderlijke nixen en waterslangen in de zeediepten en draaikolken. In de vooraanstaande man wonen machtige geesten van voorouders of goden. In het vreemde of buitengewone zit verderfelijke feisjkracht. Ziekte en dood hebben nooit een natuurlijke oorzaak, maar worden steeds door geesten of hekserij veroorzaakt. Zelfs het wapen, dat gedood heeft, is mana, dat wil zeggen begiftigd met een zeldzame kracht.

Men zal nu vragen, hoe het dan wel met de allergeeueste, meest nabijliggende en meest directe voorvallen, met man, vrouw, vader, moeder, kind, staat. Deze allergeeueste, zich eeuwig herhalende feiten brengen de sterkste archetypen voort, waarvan de voortdurende activiteit ook in onze rationele tijd nog dadelijk overal herkend kan worden. Nemen wij het christelijke dogma als voorbeeld: De Drieëenheid bestaat uit God-Vader, Zoon en Heilige Geest, die door de vogel van Astarte, de duif, wordt voorgesteld,

maar in de christelijke oertijd ook Sophia genoemd werd en vrouwelijk was. De verering van Maria in de nieuwere kerk is een duidelijke vervanging hiervan. Hier hebben wij het familiearchetype *en ouranios topoi* 'op de hemelse plaats', zoals Plato het uitdrukte, geïnterpreteerd als formulering van het laatste geheim. Christus de bruidegom, de kerk de bruid, het doopvont, de moederschoot van de kerk, zoals zij nog altijd in de tekst van de benedictio fontis genoemd wordt. Het wijwater met zout vermengd – een soort vrucht- of zeewater. In de zojuist genoemde benedictie op Sabatus sanctus (Stille Zaterdag, vóór Pasen) wordt een hierosgamos, een heilig huwelijk, gevierd. Hierbij wordt een brandende kaars als falisch symbool driemaal in het doopvont gedoopt om het doopwater te bevruchten en het de eigenschap om de dopeling opnieuw te baren (quasimodogenitus – evenals de eerstgeborene) te verlenen. De mana-persoonlijkheid, de medicijnman, is de pontifex maximus (priestervorst), de papa; de kerk de mater ecclesia (moederkerk), de magna mater (grote moeder), die de magische kracht bezit, de mensen zijn de hulpeloze kinderen, die de genade ontberen.

De neerslag van alle overmachtige, affectieve, beeldrijke ervaring van alle voorouders aan vader, moeder, kind, man en vrouw, de magische persoonlijkheid, de gevaren van het lichaam en de ziel heeft deze groep van archetypen als onbewuste erkenning van haar geweldige psychische krachten tot de hoogste formulerende en terugkerende principes van het religieuze en zelfs van het politieke leven verheven.

Ik heb gevonden, dat een verstandelijk begripen van deze dingen niets van hun waarde wegneemt, maar dat dit integendeel helpt om de enorme betekenis ervan niet alleen te voelen maar ook te begrijpen. Deze geweldige projectie maakt het voor de katholiek mogelijk om een aanzienlijk deel van zijn collectieve onbewuste in een tastbare werkelijkheid te beleven. Hij hoeft niet te zoeken naar een autoriteit, naar iets, dat overwicht heeft, naar een openbaring, naar een verbinding met het eeuwige en met datgene, wat buiten de tijd staat. Het is aanwezig en bereikbaar voor hem: in het allerheiligste van ieder altaar woont voort hem God. Het zoeken is de protestant en de jood voorbehouden, want de ene heeft om zo te zeggen het aardse lichaam van de godheid vernietigd en de andere

heeft het nooit bereikt. Bij beiden liggen de archetypen, die voor de katholieke christenheid tot een zichtbare werkelijkheid geworden zijn, die hij kan beleven, in het onbewuste. Ik kan jammer genoeg hier niet dieper op de opmerkelijke verschillen in de instelling van het culturele bewustzijn tegenover het onbewuste in onze beschaving ingaan. Ik zou hier alleen maar willen aantonen, dat het probleem van de instelling controvers is en blijkbaar tot de grote problemen van de mensheid behoort.

Dit kan ook zonder meer begrepen worden, wanneer men zich duidelijk voor ogen stelt, dat het onbewuste, als totaliteit van alle archetypen de neerslag van alle menselijke ervaring is, teruggaand tot in de duistere tijden van het begin, geen dode neerslag – om zo te zeggen een verlaten veld, waar het puin zich opgehoopt heeft – maar levende systemen van relaties en disposities, die op een onzichtbare maar daarom des te doeltreffendere wijze het individuele leven bepalen. In zekere zin is het echter niet alleen een reusachtig historisch vooroordeel, maar ook de bron van de instincten, doordat de archetypen niets anders zijn dan de vormen, waarin de instincten zich manifesteren. Uit de levensbron van het instinct vloeit echter ook alles, wat tot het scheppende vermogen behoort, zodat het onbewuste niet alleen maar historische bepaaldheid is maar tegelijkertijd de scheppende impuls voortbengt. Men kan dit vergelijken met de natuur, die aan de ene kant enorm conservatief is, maar aan de andere kant in haar scheppingen haar eigen historische bepaaldheid weer opheft. Het is dan ook geen wonder dat de vraag, hoe men zich het beste tegenover deze onzichtbare waarde gedragen kan, door alle tijden heen en overal ter wereld voor alle mensen een brandend probleem was. Wanneer het bewustzijn zich nooit van het onbewuste afgesplitst had – een gebeuren, dat zich eeuwig herhaalt en als val van de engelen en de ongehoorzaamheid van de eerste ouders geymboliseerd is – dan zou dit probleem nooit ontstaan zijn, evenmin als het probleem van de aanpassing aan de voorwaarden van het milieu.

Juist als gevolg van het bestaan van een individueel bewustzijn worden niet alleen de moeilijkheden van het uiterlijke, maar ook die van het innerlijke leven bewust. Zoals het milieu de primitieve mens vriendelijk of vijandig tegemoet treedt, zo lijken ook de invloeden van het onbewuste hem een macht, die tegenover hem